

KORTLÆGNING AF NORDBOBEBYGGELSEN I SYDLIGE ØSTERBYGD

Aflærer *Ove Bak*

Sommeren 1970 fortsatte jeg arbejdet med at klarlægge omfanget af den nordiske bebyggelse i Østerbygden.*

I juli måned opholdt jeg mig ca. 3 uger i området Qordlortorssûp tasiata timequta nord for Lichtenau Fjord. Sammen med mig var min gode ven direktør Arne Stenby fra Birkerød, dennes søn Erling samt min plejesøn Hans. Formålet med turen var først og fremmest at rekognoscere området omhyggeligt for nordbobebyggelse, men samtidig ville jeg grundigt undersøge vegetation og terrænforhold ved en sø, kaldet *Ulvesø*, nær indlandsisens kant. Stedet her har ikke været besøgt af videnskabelige ekspeditioner og er ikke jagtterræn for folk fra kysten. Kun nu og da i nyeste tid har fåresamlere af og til været ved søen – mest i fjeldterrænet højt over bredden for at lede efter får.

Fund af ruiner viste, at stedet har været beboet i nordbotiden. Det har været den østligste del af *Vatnahverfi* (Sølandet). I tiden derefter, i hvert fald i 1700-tallet, har eskimoiske jægere gået på jagt i indlandet. 1752 var Peder Olsen Walløe på jagt i landet nord for Lichtenau Fjord og har fortalt herom i sin dagbog. Han skød flere rensdyr, og hans beskrivelse tyder på, at der var ret mange, og at folk hver sommer gik på jagt efter disse. I løbet af århundredet forsvandt dyrene imidlertid fuldstændig, og folk holdt derfor op med at tage på jagtture ind i landet.

Terrænet mellem fjordbundene og indlandet blev nu et område, folk ikke kendte af selvsyn. Der opstod mange sagn og fortællinger om overnaturlige væsener, nogle onde, nogle gode. Det blev et tilholdssted for qivitoq'er. – Og så skulle der findes *ulve* (amaroq'er) ! Hertil må man straks sige, at der i Sydvestgrønland i historisk tid aldrig er skudt nogen ulv, eller der er iagttaget et sådant dyr af nogen videnskabelig ekspedition. Det store dyr er en figur, der lever i sagnverdenen, og beretninger omtales allerede af Hans Egede, som dog mener, at „det ikkun er en Fabel“. I H. Rinks store værk „Eskimoiske Eventyr og Sagn“ (1866) findes flere beretninger, hvor en amaroq omtales.

* Omtalt i dette tidsskrift 8/1969, 1/1970 og 8/1970.

Man *ser* aldrig ulvene i indlandet ved Lichtenau Fjord. Man *hører* dem om natten luske rundt ved teltene nær fiskepladserne. Man hører dem hyle og ser undertiden deres spor i sandet ved stranden eller i den regnvåde jord.

Man fortæller om den modige *Store Martin** fra Lichtenau, som for over 100 år siden rejste ind til indlandsisen for at se, om der stadig fandtes rendyr. Martin bar sin kajak op til søen over det store vandfald i bunden af Lichtenau Fjord og kunne da sejle ad elve og søer næsten helt ind til isen. Han fandt ikke rendyr, og efter den tid tog ingen mere ind i landet før som omtalt i nyeste tid, hvor nogle fåreholdere har berejst Martins rute. På en sådan tur fandt fåreholderen Frederik Nielsen nogle stenhuse (B68) ved den førnævnte Ulvesø, den nordligste sø, Martin sejlede på.

Ved den store sø er der betydelig kratskov. Det er efter grønlandske forhold et skovland – vel det største på øen. Langt op ad fjeldskrånningerne – specielt ved søens sydøst- og nordvestbredder – vokser tæt krat bestående af ofte 6–8 meter høje birke-træer samt kraftige pilebuske. Træer på ca. 1 meters højde som i Qingua-dalen har jeg dog ikke set. Træerne ved Ulvesø er også mere bøjede. Mellem træerne og buskene vokser blomster og græs. Med det barske kystland i frisk erindring virker Ulvesølandet uvirkeligt grønt og frodigt. Man har en følelse af at være kommet til et ukendt eventyrland. Det *kan* virkelig være frodigt på polarøen Grønland! I søens nordende ligger to grønne øer. Drengene svømmede ud til en af dem, fiskede fra søbredden og trak den ene dejlige laks op efter den anden. Det var en skøn afveksling til letvægtsprovianten. Stedet her kan minde en del om norditalienske søområder.

Stenby og hans søn blev afhentet ved Ulvesøens nordende af en helikopter fra „Grønlandsfly“. Området ligger i luftlinje nær Narssarssuaq og må i fremtiden blive et oplagt turistmål, hvis en rimelig ordning med helikoptertransport kan skabes. Jeg tænker her på nedsættelse af de høje timetakster – noget som må kunne lade sig gøre ved større udnyttelsesgrad. Det er muligt at vandre fra Sdr. Igaliko (lettere end fra Lichtenau Fjord). En del turister vil nok vige tilbage for besværlighederne med at krydse en ret høj fjeldkæde med tung bagage samt vade gennem dybe elve med stærk strøm. For andre vil vandreturen dog være en ekstra oplevelse.

Trods ihærdig eftersøgning lykkedes det os kun at finde en ubetydelig hustomt ved Ulvesøens frodige nordbred (B104). Nær sydbredden fandt vi derimod resterne af en nordbogård i tæt krat. På den majsommelige vandring stod vi pludselig ved en boligtomt med flere rum (B106). Endnu hidtil ukendt spor af det forsvundne nordbofolk! Vi fandt flere i form af mindre hussamlinger, folde og diger.

I 500 år i middelalderen havde dalene, fjeldene, elvene og søerne navne givet af nordboerne på deres sprog. Hver dal havde sin historie givet af de mennesker, der her under arbejde med jord og dyr levede en tilværelse i ofte ængstelig afhængighed af

* *Mátinarssuaq*, den dygtige kajakmand, der omtales i Henrik Lunds sang »motôrit nunarput sinertalekât«.

Reproduceret med tilladelse (A.254/71) af Geodætisk Institut [»halefoto« 1937].

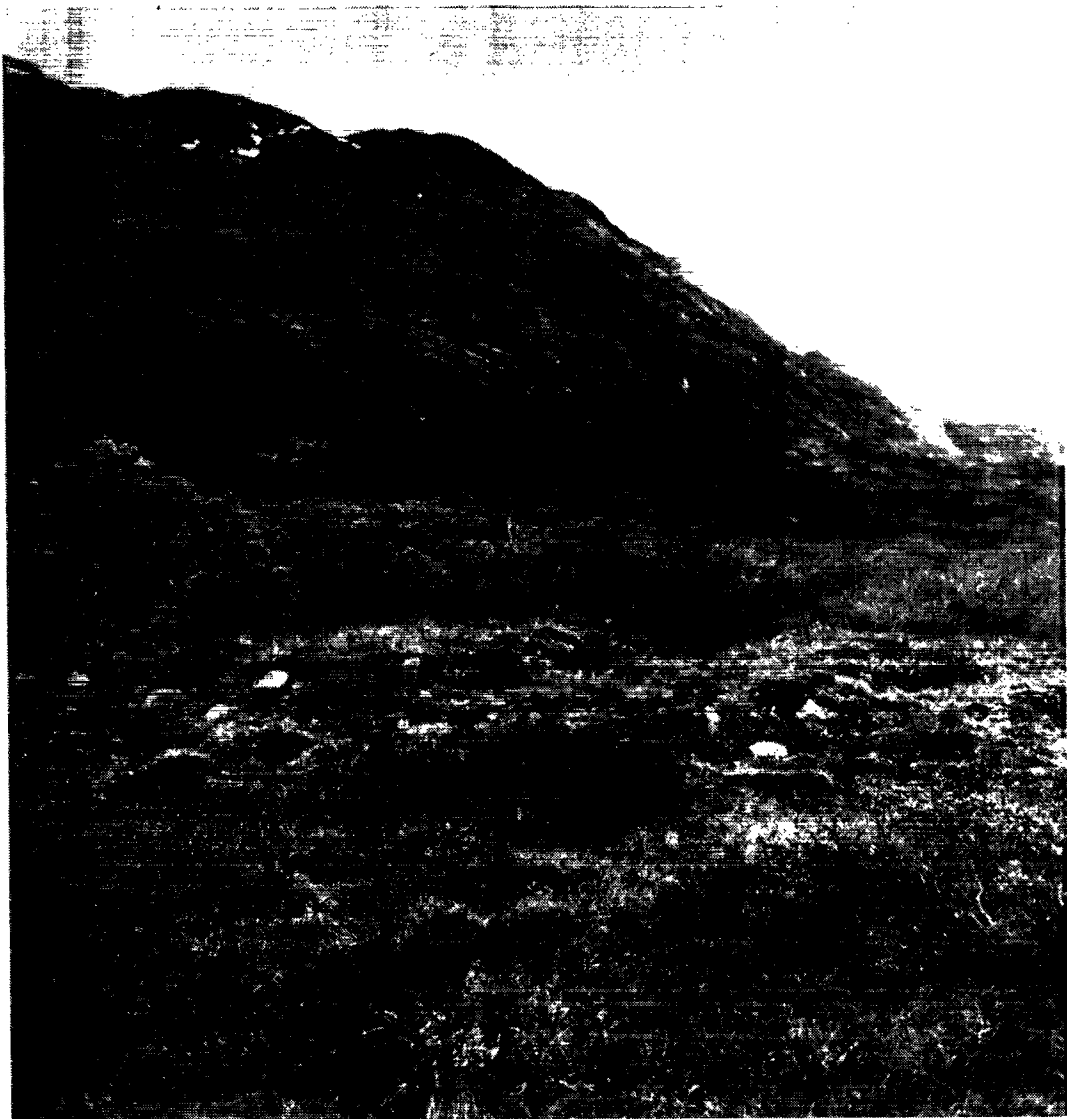
Dalen syd for Ulvesø, der ses øverst i billedet.

Elven, der afvander søen, har et bredt leje med mange sandaflejringer. Vest for elven er lave klipper og en mindre sø. Terrænet øst for elven er dækket af pilekrat samt hist og her af birkelunde. Ret kraftige birketræer vokser lige under fjeldskrånningerne (ses som mørke pletter på billedet). Jorden er trods frodigheden grusfyldt og stenet. – ○ = B67 Reg. 18/6 1969) – to nedgravede aflange rum med smal forbindelse. Usikker nordboruin. – × = B106 (Reg. 17/7 1970) – nordbogårdens bolig. En fold ligger nær øst for denne. – Afstand til Ulvesø ca. 1,5 km. Der er betydelige græsarealer i dalen og på fjeldskrånningerne.

landets ydeevne. Da nordboerne forsvandt, gav eskimoerne stederne nye navne, som nu i det store og hele er glemt.

I august besøgte jeg området ved Tunugdliarfik Fjord og var derefter en tur i Qagssimiut-området hvor jeg med hjælp fra den gamle fanger Søren Motzfeldt foretog en hurtig undersøgelse af en del kyststrækninger. Søren Motzfeldt havde i 1930-erne vist Poul Nørlund den ensomtliggende nordboruin under Ligkistefjeldet (N148) nord for bygden Qagssimiut – den hidtil eneste registrerede i området.

I september viste jeg en repræsentant for Nationalmuseet, museumsinspektør *Svend Albrethsen*, en række ruiner ved Tasermiut Fjord og ved Frederiksdal – ruiner som jeg havde registreret 1968 og 1969. Derefter forsøgte jeg at komme til området ved Augpilagtoq, men det var blevet for sent på året. Havet her nær Kap Farvel var ble-

Nordboruin B106 set fra nord. Det er en lille indlandsgård, som jeg fandt sommeren 1970. -- « Den 17. juli begyndte Hans og jeg hjemturen til båden, som lå trukket op på land ved N91. Vi var imidlertid kun kommet knap 2 kilometer fra lejren ved Ulvesøens sydbred, da det pludselig trak op til regn. Vi vandrede gennem lavt men meget tæt pilekrat ved østbredden af elven, der afvander Ulvesøen. Det blev nødvendigt at finde en teltplads, hvis vi ikke skulle blive gennemblødt. Nær elven så jeg en lille lysning i bevoksningen. Her kunne vi sætte teltet. Da vi kom dertil, så jeg straks, at det var tunet ved en nordbogård. Til dels mellem lave buske sås tydelige vægge, rester af en bolig med flere rum, hvis gulv ligger en smule under det omliggende terræns niveau. En uge før havde vi gået ca. 150 meter her fra på den anden side af elven og vandret i zig-zag uden at se noget. Nu ved et tilfælde blev den skjulte nordbogård opdaget. Et klart bevis på hvor forsigtig man skal være med at erklære kratbevoksede områder for gennemreknoscerede og desuden på, at eftersøgninger skal være meget grundige.

vet uroligt. Dage med blæst og storm fulgte efter hinanden, og der var endda besværligheder med at komme tilbage til Sydprøven en af de sidste dage i september. Jeg lå længe vejrfast ved strømstedet Sarfarssuaq lige vest for Sandhavn.

— — —

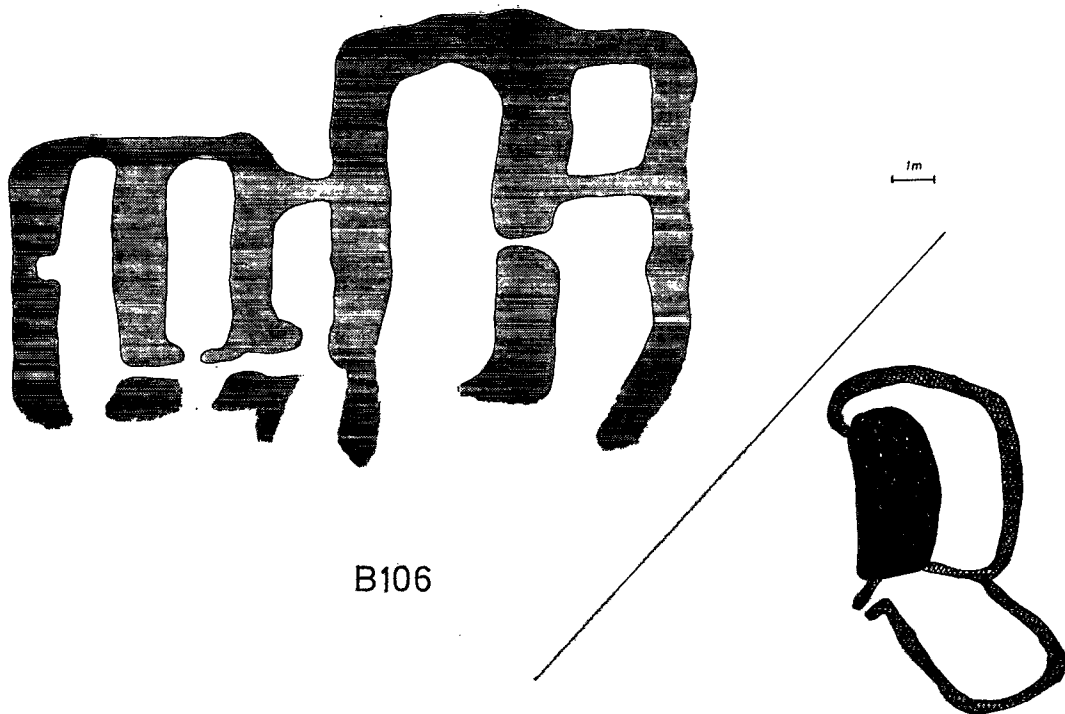
Sommeren 1970 registrerede jeg 9 hidtil ukendte lokaliteter, med nordboruiner, heraf to gårde. Den sidste ruin – nr. 109 – blev opmålt i Munkebugten ved Julianehåb efter oplysning fra viceskoleinspektør Erling Petersen.

I området, der er vist på kortet, vil der afgjort stadig kunne findes hidtil ukendte nordboruiner, men deres antal vil ikke være stort. Området fra Eqalugårssuit til Frederiksdal mener jeg at have undersøgt temmelig grundigt, men der kan sikkert stadig dukke spredtliggende tørstenshuse og folde op, specielt på steder hvor der er kraftig vegetation. Ved det grundigt undersøgte Brattahlid er der således i de senere år gjort flere ruinfund takket være fårenes nedgravning af buske og græs. Der er sandsynligvis flere ruiner på øerne og halvøerne omkring Julianehåb. Stikprøvebesøg 1970 afslørede et tørstenhus (B107) på Tunugdliarfik Fjords sydbred og en gård (B108) på øen Tugtutôq.

Vatnahverfi er grundigt undersøgt af museumsinspektør C. L. Vebæk, men som han selv siger, er der sikkert en del ukendte folde og tørstenshuse i tæt pilekrat. Jeg har således hørt beskrivelse af et stort stenhus „Ápaláp igdlukua“ (Abrahams ruin) nord for N170 (vist med „?“ på kortet). Jeg selv fandt et anlæg af stenhus og folde (B101) sommeren 1970 vest for gården N73 ved Vandfaldssøen (Qordlortorssûp tasia).

Endelig findes der givet en del flere – omend ikke mange – ruiner ved Kap Farvel. Nogle kyststrækninger fik jeg undersøgt september 1968. Siden har andre opgaver, vind og is forhindret mig i at fuldføre rekognosceringerne her. Sommeren 1971 vil jeg derfor først og fremmest koncentrere mig om dette område, herunder afse den nødvendige tid med at vente og sejle frem i små etaper, når storisen driller. Landet ved Kap Farvel-distriktets fjorde og sunde er et umådeligt smukt og spændende område. Nordboerne har opholdt sig her, og i perioder indtil nyeste tid har det været tæt beboet af eskimoer. På grund af isen, der ofte ligger sammenpresset ved kysten om sommeren, er landet „noget af det mest ukendte og udforskede i Grønland“, som nævnt af dr. Røen i dette tidsskrifts februar-nummer. Jeg håber, forholdene denne sommer vil muliggøre en fuldstændig kortlægning af områdets nordbo- og eskimobebyggelse.

Boligtomten er interessant, da den ikke som sædvanlig er en ruinhøj med utydelige vægrester. Her er ganske tydelige vægge og spor af forbindelse mellem de enkelte rum. Det er i flere henseender en forstørret udgave af en anden lille indlandsgård – B65. Jeg forsøgte, da vi havde sat teltet op, at gennemsege det våde krat men fandt kun en lille fold med stenvægge. —«

B106

Boligtomt med usædvanlig tydelig ruminddeling. Det nordvestlige hjørne af ruinen er græsklædt (ses på fotografiet), mens resten er delvis skjult af pilebuske. Når disse bøjes til side, ses dog tydeligt ca. 0,5 m høje, noget udflydende vægge af sten og jord (vel oprindelig tørv). Ved ruinens sydende er væggene dog vanskelige at skelne mellem græs og buske.

Fold med to rum ved stor stenblok ca. 150 m øst for boligen. Ca. 0,5 m høje stenvægge helt skjult i pilekrat. Døråbning ses ikke ved det nordlige rum.

Mellem den såkaldte Mellelbygde og Østerbygdens nordlige del ligger Qagssimiut-området, hvor der som nævnt kun er registreret en enkelt nordbogård (N148). Denne ligger på et lille næs nær en bræ, der i kolde perioder må have sendt masser af isfjelde ud i fjorden. Efter min mening baseret på en hastig rekognoscering med stikprøvebesøg i land (hvorunder jeg dog ikke så „nye“ nordboruiner) findes der mange andre steder, der er mere velegnet til placering af en nordbogård.

Jeg håber i august og september at kunne rekognoscere kysterne omkring Julianehåb og Narssaq samt ved Bredefjord. Desuden er der planer om at gå ind i nogle dale i det smalle men ret frodige land mellem fjorden og indlandsisen nord for N14. Endelig håber jeg, hvis september/oktober ikke er blæsende, at nå en systematisk rekognoscering af en del af Qagssimiut-området. Hvis mit skolearbejde havde tilladt det i 1968, havde jeg da kunnet rekognoscere indtil midt i november! Der var da kun

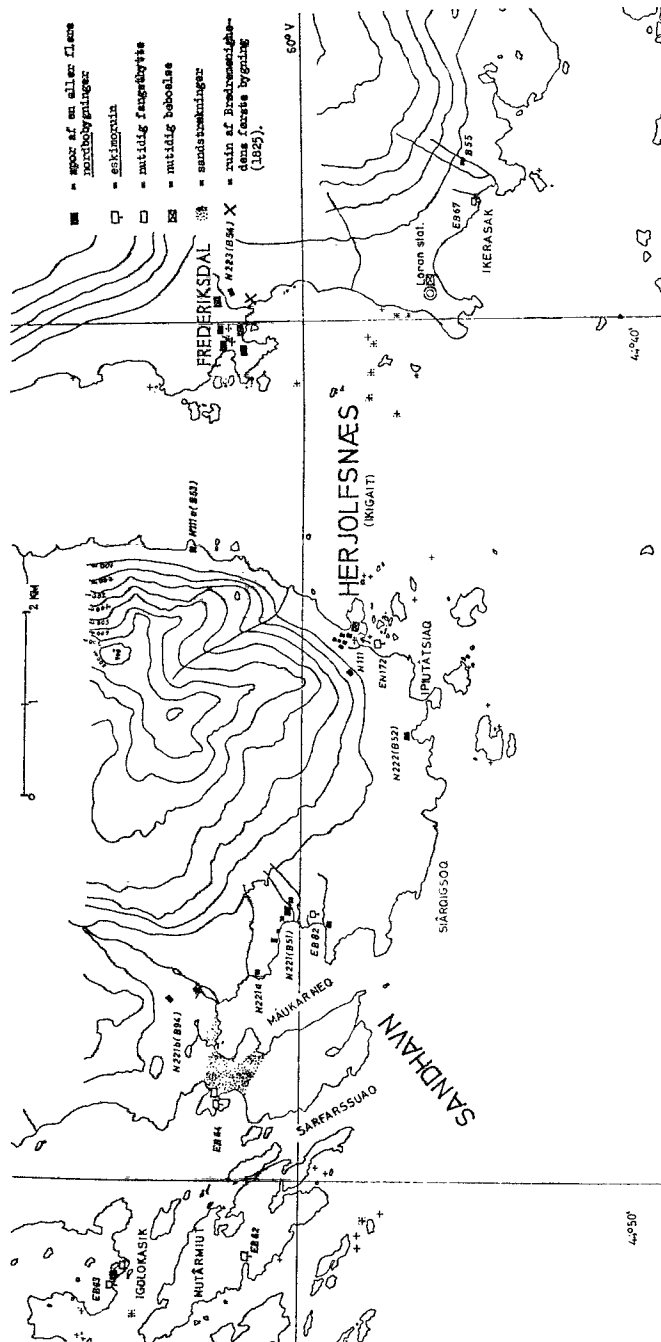

Rester af stenhus (4,5 × 9,0 m) ved den sydligst beliggende gård jeg har registreret (B51 – N221). Den ligger ved den lokalitet, som jeg mener er nordboernes Sandhavn. (Omtalt bl. a. i »Grønland« 8/1969). Gården her er en af de mange velbevarede nordboruiner i bygden ved Herjolfsnæs kirke.

få dage med blæst, og sneen på fjeldene lå ikke under 4–500 meters højde. På grund af klimaforværringen vil chancerne for igen at få sådanne ønskeefterår desværre for hvert år blive dårligere. I 1969 og 1970 var vejret ubehageligt fra midt i september.

Som jeg før har nævnt i artikler, udgør sporene af den nordiske bebyggelse i Grønland et enestående materiale om en fortidig kultur. Kun i sjældne tilfælde er de forladte bopladser forstyrret af en senere tids mennesker. Alt er de fleste steder intakt bortset fra ødelæggelse fremkaldt af naturens nedbrydning, der her på grund af klimaforholdene foregår meget langsommere end i den sydlige del af riget. Uendelig megen viden ligger gemt i de mange ruiner. Hver tomt er et minde om generationer af grønlandinges liv og arbejde samt en konstant udfordring til løsning af de mange gåder, der knytter sig til nordbofolkets skæbne.

Desværre er der i nyeste tid opnået problemer med hensyn til bevarelse af en række af nordboruinerne.

Kort over området ved Sandhavn-Herjolfsnæs

med markering af nordbo- og eskimoruiner. (Reproduceret med tilladelse (A.254/71) af Geodætisk Institut. Rettelser og tilføjelser (elvløb) ved Máukarneq og Ikerasak. 50 meter-højdekurve udeladt).

(N)N = nordboruin registreret af Nationalmuseet. EB = eskimoruin registreret af Ove Bak.

(N)B = nordboruin registreret af Ove Bak. EN = eskimoruin registreret af Nationalmuseet.

Beskrivelse af nordboruinerne:

N221b - B94 - *Máukarnerup kúa* (Reg. 16/8 1969). Fold (?) ved elven, en cirkelrund fold, et par fåreskjul samt rester af rum på klippeblok.

N221a - *Máukarneq* (Reg. 16/8 1969). Et tørstenshus + evt. »boder«.

N221 - *Máukarneq* (Reg. 24/8 1968). *Gård*. Boligtomt delt i to afdelinger af mødding (ca. 40×22 m og 20×10 m) - 3 boliglignende tomter - 1 fold - 1 stald (?) - 6 alm. tørstenshuse samt 1 forrædsrum i klippespalte. Ved den sydlige bæk ligger yderligere 1 tørstenshus.

N222 - B52 - *Ipiutátsiaq* (Reg. 19/8 1968). Fold sammenbygget med stald - 2 tørstenshuse, 1 tørvehus, 1 boliglignende tomt samt 1 dige.

N111 - *Herjolfsnæs kirke*. Se M.o.G. 67 side 53. Her er vist kirke, bolig, stald og 2 udhuse. Tilføjelser fundet 1968 og 1969): 2 tørstenshuse mellem D og C, et ca. 135 m langt tundige, der løber i en bue fra lidt vest for kirken til hen mod stalden (C). Desuden 1 stort tørstenshus, et fåreskjul og et dige på terrasse et stykke oppe på fjeldet ca. 300 meter vest for kirketomten.

N111a - B53 - *Inugsuernerit* (Reg. 6/9 1968). Diger og samlefolde/stalde.

B 96 - *Ujarasugssuit* (Reg. 20/8 1969). 2,3 km nord for B53. Smukt bevaret tørstenshus (stald?), fåreskjul og forrædsrum.

N223 - B54 - *Frederiksdal* (Reg. 17/8 1968). - Se »Forklaring til ruinkortet«.

B55 - *Ikerasak* (Reg. 22/8 1968). Meget sammensunkne ruiner. 2 sikre nordbotørstenshuse, 3 tvivlsomme (evt. eskimo) samt boliglignende tomt.

Ruiner med N-numre er forevist S. Albrethsen 1970.

Beskrivelse af eskimoruinerne: (typebeskrivelse se M.o.G. 118,1 side 9 (1=ældste type, 2 og 3=17. og 18. årh., 4=19. (og 20.) årh)).

Frederiksdal - bygd. Anlagt som missionsstation af Brødremenigheden (J.C. Kleinschmidt) 27. juli 1824. Indbyggerantal: 1831: 381, 1850: 313, 1875: 125, 1900: 168, 1940:152 og 1965: 231 indbyggere. Ved bygden ligger Icecan telefonforsterkerstation og på næsset Nugssuaq en loranstation.

EB62 - *Nutármiut*. Ruiner af to store fælleshuse (type 3), $2,0 \times 4,5$ m og $11,0 \times 4,5$ m.

EB63 - *Igdlokasik*. Her er en række nye tomter ved Egede Isaksens fåreholdersted. Stedet var boplads 1850-1944. Tre år senere blev det genoprettet som fåreholderplads. Indbyggerantal: 1850: 20, 1875: 36, 1900: 96 og 1940: 72 indbyggere.

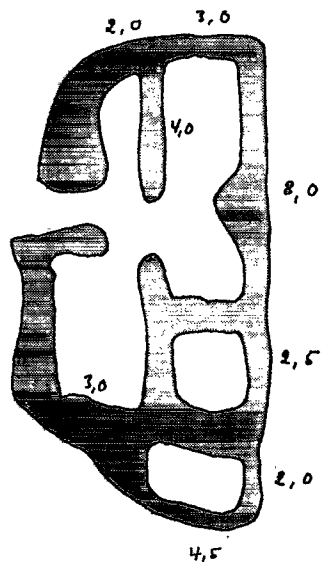
EB64 - *Marrarssuit núat*. Eskimotomt, type 2 (?), 5×4 m, bøjlet husgang i venstre hjørne af den ene langside.

EB67 - *Ikerasak*. Tre tomter af typerne 2, 3 og 4.

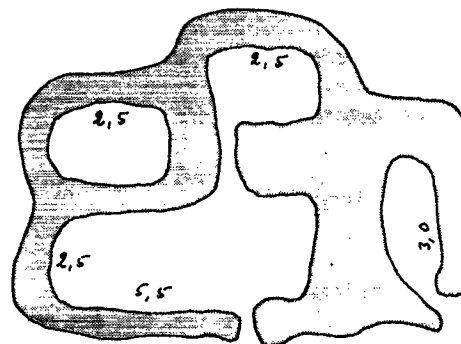
EB82 - *Máukarneq*. En smuk, rund tomt af type 1 nær nordboruinerne, en af type 2 (eller evt. nordbo) samt fælleshuse.

EN172 - *Ikgait (Østprøven)*. Udflydende tomter af 1800-talstype + fundamenter af handelsbygninger fra samme periode. Østprøven var udstedt 1834-1877. Indbyggerantal: 1834: 18, 1850: 15 eller 19 og 1900: 2 indbyggere (den sidste udligger, *Hagens* enke og datter). Fra begyndelsen af dette århundrede til 1950'erne var stedet ubeboet. Nu er her et fåreholdersted, som ejes af Samuel Simonsen, hvis huse ligger nær ruinerne af Herjolfsnæs kirke.

⟨Fund 1971: B110 - *Qordlortup kúa* (Reg. 22/7 1971). En fårefold og muligvis tørvehus (nordbo) ved kysten lige nord for elven mellem N111a og Herjolfsnæs⟩.

B65

N215(B91)

To meget tydelige ruiner, der sandsynligvis er boliger. De er begge ret særprægede og adskiller sig en del fra andre ruiner, jeg har set (jfr. dog B106). Ved N91 er der ingen udhuse, men den ligger nær N103. Ved B65, som ligger ret isoleret, er der et lille hus 2×3 m samt muligvis andre bygninger, der er dækket af sandflugt. Muligvis er der vandskanaler (evt. kun stier) nær ruinerne. Begge tomter har lave men tydelige vægge og gulvfordybninger. Både 65 og 91 ligger på græsslette nær en clv.

Efter omtrent 500 års forløb er der i 1900-tallet atter kommet mennesker til mange af de forladte nordboplads. Nutidens fåreholdere har bosat sig nær ruinerne. Atter er der nybyggere ved Østerbygdens fjorde. De opfører deres huse og anlægger haver på de gamle tun, som er ryddet for sten af forgængerer, nordbobonden.

De fleste fåreholdere af i dag føler en vis samhørighedsfølelse med fortidens grønlandske jordbrugere på grund af den udfordring, der er fælles: løsningen af de mange problemer, som er forbundet med at være landbruger på polarøen Grønland.

Katastrofevinteren 1967, hvor en stor del af fårebestanden omkom, og vinteren 1970/71, hvor fjeldene en lang tid var begravet i et tykt lag sne, har nødvendiggjort, at fåreholderne skal have betydelige forråd af hø eller halm (tørrede grønne kornstrå med umodne aks). Disse kan kun skaffes ved rydning og opdyrkning af anseelige arealer nær gårdene, som med få undtagelser er opført ganske nær en nordbogårds boligtomter, tundiger, møddinger og ofte mange stalde og folde.

To modstridende interesser støder her sammen: bevarelsen af middelalderlige ruiner, der ofte fremtræder som ikke særligt interessant udseende stendynger contra en

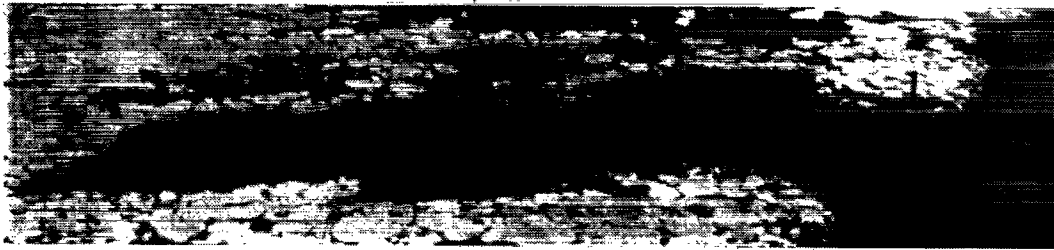
udvidelse af markerne, der er nødvendigt for fåreholderne og nu reelt *kræves* da det jo er groft dyrplageri, at fårene sulter ihjel i hårde vintre.

Hvert år oprettes nye fåreholderpladser ved gamle nordboruiner. Jord tages under kultur med moderne maskiner. I pløjejorden samler børnene fedtstensstumper med hul i (ofte kilovis), rustne søm med svært hoved, måske en tenvægt, brudstykker af fedtstenskår o.l. Mørke striber i jorden markerer nordbobondens vandingskanaler. Den fåreholder, der benytter mere primitive landbrugsmaskiner, f. eks. små motorfræsere, og som har sans for at iagttage sporene af nordbobondens arbejde kan let rekonstruere, hvorledes jorden blev vandet eller afvandet i middelalderen samt finde mange andre kulturspor, der var skjult indtil opdyrkningen. Alt sammen iagttagelser, der sjældent noteres ned.

Store og spændende opgaver venter middelalderarkæologerne. Endnu er der ikke foretaget tilstrækkeligt med undersøgelser til, at det store flertal af fundgenstande og gårde kan dateres – og det drejer sig dog om kulturspor fra et tidsrum på ca. 500 år. Trods den enorme mængde byggespor skimtes det nordiske folks tilværelse i Grønland endnu kun utydeligt, fordrejet eller punktvis klart gennem middelalder-tägerne, der helt skjuler for os, hvad der skete, da folket forsvandt.

Hver gang jeg ved bredden af en fjord, en sø eller i indlandet står ved tomterne af en nyopdaget ruin – et sted der har været hjem og arbejdsplads for nordiske grønlændinge, ægger de sammenfaldne mure til atter at stille de sædvanlige, mange spørgsmål, hvoraf nogle forhåbentlig vil blive løst i tiden, der kommer. Man kan nære et forfængeligt og sikkert desværre forgæves håb om, at en beretning – en sagabog – skjult i en eller anden klippehule en dag vil blive fundet. Hvis en sådan er gemt bort, vil den faktisk kunne være bevaret til i dag på grund af den ringe luftfugtighed. Man må gå ud fra, at der har været saganedskrivninger i Grønland i lighed med hvad, der var tilfældet i Island.

Det er fristende at lade elvene og fjeldene fortælle, hvad de har set, lade sorte silhuetter vise sig ved aftenstide på bakkekammene – hættekledte skikkelser på hesteryg. Ensomheden, minderne fra nordbotiden og den storladne natur i Østerbygdens dels skærper sanserne og dels får tankerne til at gå ad vildsomme stier. Prøv bare at læse *C. M. Norman-Hansens* lille bog „I Jöklens Favn“ fra 1912. Det er en ekstatiske følt skildring af Østerbygdens sidste dage. Stemningen og landet er skildret i et umådeholdent ordmaleri – og med en smittende begejstring. Jeg vil varmt anbefale bogen til læsning, blot man har ovenstående bemærkning i erindring og ikke straks afviser den som løbsk fantasi fortalt på en krukke måde. Jeg læste bogen en novemberaften i 1968, hvor jeg havde lejr ved B31, nogle velbevarede tørstenshuse og folde. Jeg var på en 3-dages tur til ruiner og blev overrasket af mørket, der kom sidst på eftermiddagen og hurtigt blev total. Jeg nåede at få båden forankret på nogenlunde dybt

Herjolfsnæs set fra Ikigait-fjeldet (fra nord). Storisen ligger tæt, og halvøen ses gennem havtåger. Kirketomtens placering er markeret med en pil.

vand, mens jeg endnu kunne se noget. Teltet måtte sættes op ved lyset fra en petroleumslampe. Derefter skaffede jeg kaffevand ved at hugge is fra en tilfrossen bæk. Den lange aften hyggede jeg mig i teltet med at læse „I Jöklens Favn“. Jeg lå i soveposen i det lille telt. En flagermuslygte gav lidt varme og rart, gulligt lys. Udenfor de tynde vægge var det store ensomme land, der lå hyllet i tjæresort mørke. Nær teltene lå nordbohusene.

Indtil aller nyeste tid har menneskene kun levet i Østerbygden af naturens lunefulde nåde. Nordboerne og eskimofolkene har haft en hård og ofte tragediefyldt tilværelse. Nær Kap Farvel er sporene fra de forskellige perioder i fortiden talrige. På særlig dramatisk måde er menneskets afmægtighed over for naturen symbolsk udtrykt ved hustomter under stejle, truende fjelde. Mennesket har været den lille i kampen mod naturen, men ofte har det klaret sig tappert og længe. Ved Herjolfsnæs/Sandhavn ligger grønne sletter og skråninger under en høj fjeldknude nær et hav, der tit er meget uroligt, når det ikke er opfyldt af storsisen. Her er mange spor af menneskers virke. Om efteråret raser strøm og storme med voldsom styrke, og mange skibe og mennesker er blevet på havet i tidernes løb. Selve Sandhavnen er en rolig bugt med smal indsejling. Jeg har opholdt mig her under vidt forskellige vejrforhold. Den mest betagende stund var en nat, hvor det trak op til torden, og kornmodglintene farvede hastigt forbifarende, forrevne skyer. Man får et ganske særligt forhold til vejr og vind, når man sommer efter sommer bor i et telt! Ved Sandhavn ligger markante ruiner, bl. a. et stort stenhus fra hvis dør, man ser indsejlingen til denne naturhavn, som man må formode har været atlantehavsskippernes mål. Her må *Norne-Gæst* have været – bare han endnu havde en lysestump og kunne fortælle!

Som nævnt fortsætter jeg rekognosceringerne i Østerbygden denne sommer. Jeg vil gerne her udtrykke en varm tak til alle, som har ydet mig praktisk og moralsk støtte på forskellig måde – private som institutioner. Jeg kan særlig nævne *Grønlandsministeriet*, *Nationalmuseet* og *Landsrådet*. Personalet på *Icecan* (Store Nordiske Telegrafsekselskab) i Frederiksdal har ydet mig betydelig hjælp.

Sandhavns indsejling set fra punkt nær nordbogården. Storisen presses gennem indsejlingen, men døningen når kun ind i stærkt afsvækket grad på grund af de naturlige bølgebrydere: næsset og den lille ø.

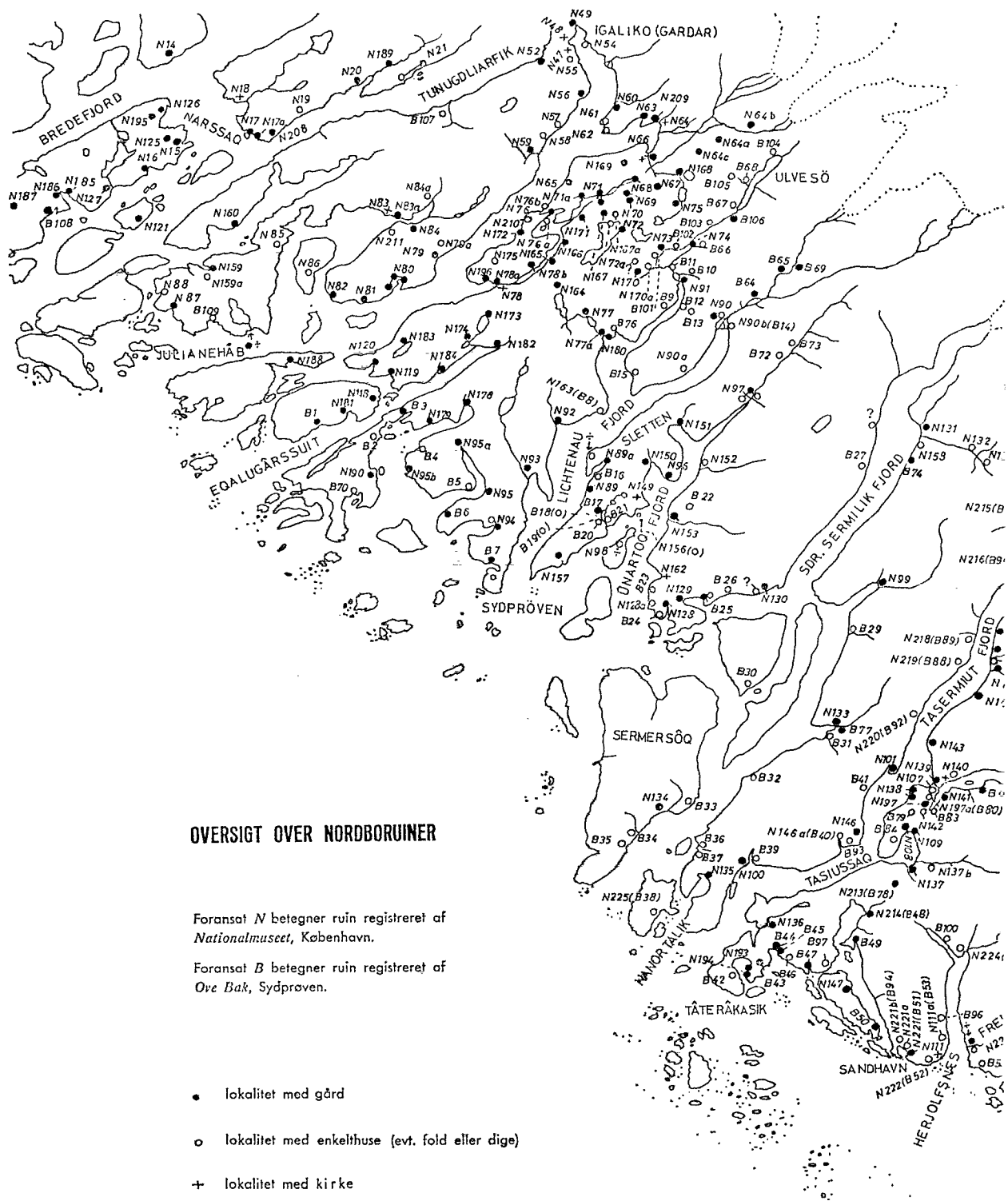
På vej mod Herjolfsnæs for at finde spor af hidtil ukendte nordboruiner. I landet til højre blev der fundet nordbogårde (B43-47). Fjeldet i baggrunden er Jacobinerhuen ved indsejlingen til Tasermiut Fjord. Dette fjeld ses langt bort og må have været landkendingsmærke for nordboerne, når de kom sejlen de til Grønland fra Island eller Norge. Måske er det fjeldet Hvarf.

FORKLARING TIL RUINKORTET OVER SYDLIGE ØSTERBYGD

Kort beskrivelse af mine ruinfund 1965-70:

- Nr. 1 – *gård* beliggende i udkanten af bygden Eqaługârssuit.
- Nr. 2 – stenhuse (4×6 m).
- Nr. 3 – mindre *gård*.
- Nr. 4 – stenhuse eller fold ($3,0 \times 5,5$ m).
- Nr. 5 – en samling stenhuse og folde på en terrasse på ret stejl fjeldside 50 meter over fjordbred, hvor der er dårlige landingsforhold.
- Nr. 6 – *gård* med meget sammenfaldne mangerumshuse og et par velbevarede bygninger med stenvægge.
- Nr. 7 – lille *gård*.
- Nr. 8 – et par mindre stenhuse er forstyrret af senere eskimobebyggelse. Usikker bestemmelse.
- Nr. 9 – to overgroede stenhuse (ca. 3×6 m).
- Nr. 10 – fire mindre stenhuse oppe i fjeldet øst for N91 (*sæter?*).
- Nr. 11 – lille stenhuse ved søbredden, $2,0 \times 3,5$ m (evt. eskimo).
- Nr. 12 – et par meget sammensunkne og overgroede stenhuse og en fold. Ret sikker bestemmelse.
- Nr. 13 – lille sammenfaldet stenhuse på overgangsstedet mellem de to fjordarme (evt. rensjægerskjul).
- Nr. 14 – stor stenbygning (5×10 m) med op til over 2 meter høje, velbevarede stenvægge. I nærheden findes en mindre fold.
- Nr. 15 – nogle meget sammensunkne tomter af stenhuse og evt. bolig. Usikker bestemmelse.
- Nr. 16 – en tydelig fold og sammenfaldne rester af et par stenhuse.
- Nr. 17 – stor, velbevaret *gård* med mange stenhuse, folde og diger.
- Nr. 18 – velbevaret stenhuse på lille ø ($3,0 \times 4,5$ m).
- Nr. 19 – fold på lille ø.
- Nr. 20 – velbevaret fold.
- Nr. 21 – velbevaret stenhuse (3×5 m).
- Nr. 22 – velbevaret 10 meter langt stenhuse ved lille sø i øde terræn oppe i fjeldet 545 meter over havet – den højest beliggende ruin, jeg har lokaliseret.

- Nr. 23 – en samling stærkt sammensunkne ruiner. Kun sikker bestemmelse af 2 fundamenter.
- Nr. 24 – rester af stenhus. Usikker bestemmelse.
- Nr. 25 – stor *gård* med flere boligtomter og mange enkelthuse. Dige i fjeldet. Stenhus ved lille sø nord for ruinen.
- Nr. 26 – stenhus (2,5 × 4,0 m).
- Nr. 27 – samt B 32 og 38 er problematiske ruinområder, da der her findes en sammenblanding af nordbo- og eskimobebyggelse. Overordentlig meget tyder på, at ved 27 er et par nordbotomter forstyrret af senere eskimohuse (sommerbebyggelse?). Udmærket sted for placering af nordbohuse.
- Nr. 28 – sikkert kun *eskimobebyggelse*.
- Nr. 29 – to folde.
- Nr. 30 – to tørstenhuse (4 × 7 og 3 × 9 m).
- Nr. 31 – nogle velbevarede stenbygninger og folde.
- Nr. 32 – overvejende sandsynlighed for nordbobebyggelse ved stort eskimofælleshus. Oplagt sted for placering af nordbogård.
- Nr. 33 – nogle velbevarede stenhuse og folde.
- Nr. 34 – en gruppe tørstenhuse.
- Nr. 35 – velbevarede stenhuse.
- Nr. 36 – lille stenhus. Usikker bestemmelse.
- Nr. 37 – sammenfaldet stenhus.
- Nr. 38 – nogle sammenfaldne men tydelige tørstenhuse samt *sandsynligvis* boligtomter under eskimobebyggelse. Godt sted til nordbogård.
- Nr. 39 – velbevarede stenhuse og folde.
- Nr. 40 – nogle sammenfaldne men sikre stenbygninger.
- Nr. 41 – et par små huse ved elvudløb nær overgangsstedet over halvøen.
- Nr. 42 – et par stenhuse og særdeles velbevarede folde.
- Nr. 43 – mellemstor *gård*.
- Nr. 44 – *gård*.
- Nr. 45 – større *gård* med mange huse – stor boligtomt.
- Nr. 46 – en udflydende hustomt samt en fold.
- Nr. 47. – ret stor *gård*. En boligtomt ødelægges ved havets nedbrydning af kysten. Stedet er eksempel på uregistreret ruin, som har været kendt af ældre tiders rejsende. *W. A. Graah* havde teltlejr her i nærheden 24.–26. marts 1829 og skriver: „I Nærheden af Nukalik findes Ruiner af islandske Bygninger, hvilke *Arctander* ikke har kiendt.“
- Nr. 48 – betydelig *gård* med mange bygninger liggende spredt på større terræn.
- Nr. 49 – ret stor *gård*.

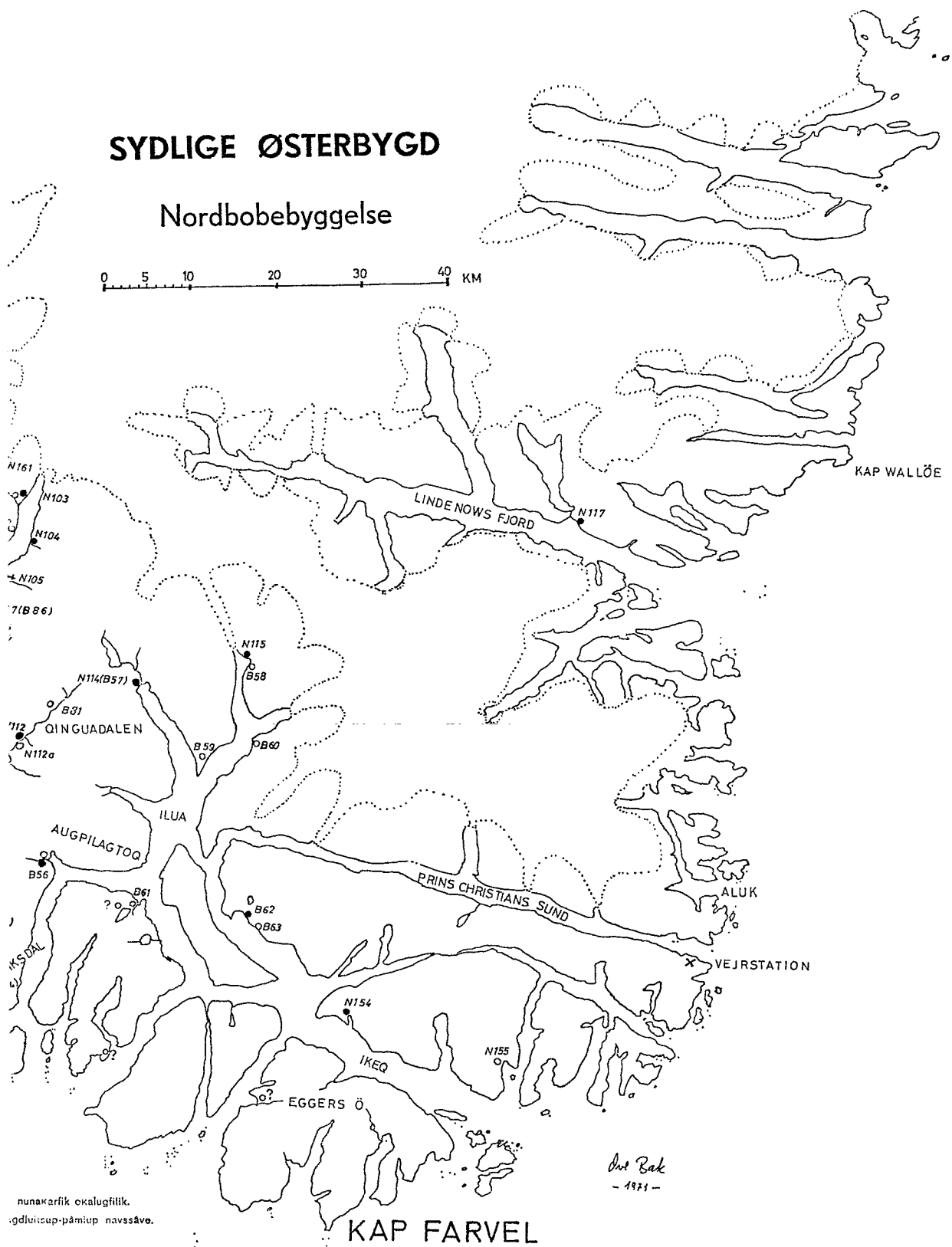

„Østerbygdip kujatdlup“ ássinga • nunakarfik igdlorssualik ○ nunakarfik atausiákánik igdlulik (karmaligdlúni)
 N-mik nalunaokutsigkat tássa Nationalmuseep Københavniitup navssáve. — B-mik nalunaokutsigkat tássa Ove Baki

SYDLIGE ØSTERBYGD

Nordbobebyggelse

0 5 10 20 30 40 KM

nunakarfik okalugfilik.
ogdluicup-pâmiup navssâve.

Ole Bak
- 1971 -

- Nr. 50 – mellemstor *gård*.
- Nr. 51 – en meget stor *gård beliggende* ved bugt med sandstrande, der må formodes at være nordbotidens *Sandhavn*. Mange små hustomter (*boder?*) – samt utvivlsomt også fundamenter af *eskimotelte* ved stranden hen mod B94.
- Nr. 52 – en fold og flere huse.
- Nr. 53 – langt dige, en fold og et par stenhuse.
- Nr. 54 – et par stenhuse, der er rester af nordbogård, som blev sløjfet i 1825, da grunden blev ryddet i forbindelse med opførelse af missionsstation og kirke. *Sandsynligvis* er et stendige øst for kirken af nordbooprindelse.
- Nr. 55 – stærkt sammensunkne ruiner.
- Nr. 56 – stor *gård*.
- Nr. 57 – *gård* med velbevarede ruiner og langt stendige.
- Nr. 58 – en *gård*.
- Nr. 59 – stenhus. Ret usikker bestemmelse.
- Nr. 60 – en *gård*.
- Nr. 61 – lille stenhus. Usikker bedømmelse.
- Nr. 62 – mellemstor *gård*.
- Nr. 63 – et par stenhuse og/eller folde.
- Nr. 64 – en samling stenhuse og folde samt flerrumshus. *Sandsynligvis gård*.
- Nr. 66 – et tørstenshus.
- Nr. 67 – utydelig tomt (to aflange rumfordybninger).
- Nr. 68 – en samling stenhuse ved sø. I huler nær bygningerne findes rensdyrknogler – sikkert spor fra eskimoiske rensdyrjægere (der var rensdyr på egnen til slutningen af 1700-tallet.) Flere huse i bebyggelsen minder om beskrivelsen af *Vesterbygden nr.9*. Se: GSAa 1944 side 85 ff.).
- Nr. 69 – et par ruinområder delvis tildækket ved sandflugt. *Gård (?)* Nær ruinerne mange render (vandingskanaler?).
- Nr. 70 – et stendige mellem klippevæg og havet.
(Nr. 71 – alle ruiner regnes med til N97).
- Nr. 72 – ret stor fold.
- Nr. 73 – et par stenhuse.
- Nr. 74 – mindre *gård*.
(Nr. 75 – = N132a).
- Nr. 76 – en fold og nogle usikre tomter.
- Nr. 77 – mellemstor *gård*.
- Nr. 78 – mindre *gård*.
- Nr. 79 – fold.

- Nr. 80 – stenhuse (muligvis flere ruiner i tæt krat).
Nr. 81 – nogle stenhuse og folde.
Nr. 82 – mindre *gård*.
Nr. 83 – to hustomter (den ene lille fold?).
Nr. 84 – spærrediger (evt. eskimo).
(Nr. 85 – = *N136*).
Nr. 86 – en ret stor *gård*.
Nr. 87 – et par stenhuse.
Nr. 88 – et tørstenshus.
Nr. 89 – en samling velbevarede stenhuse (*gård?*).
Nr. 90 – et tørstenshus.
Nr. 91 – flerrumshus (sandsynligvis *gård*).
Nr. 92 – et stenhuse og en lille fold.
Nr. 93 – tørstenshus eller fold.
Nr. 94 – nogle folde og stenrum.
(Nr. 95 – henregnes til *N111*).
Nr. 96 – et stenhuse og et par fåreskjul.
Nr. 97 – et fåreskjul og en ret stor fold.
Nr. 98 – lille flerrumshus.
(Nr. 99 – ubestemmelig tomt).
Nr. 100 – to stenhuse og en fold.
Nr. 101 – en samling stenhuse og folde.
Nr. 102 – et stendige (spærredige i kløft).
Nr. 103 – et tørstenshus eller en fold (3×6 m).
Nr. 104 – et lille stenhuse (ca. $2,0 \times 3,5$ m).
Nr. 105 – en fold.
Nr. 106 – en *gård*. Boligtomt med tydelige vægge.
Nr. 107 – et kraftigt tørstenshus ($4,0 \times 5,5$ m).
Nr. 108 – en mindre *gård*.
Nr. 109 – et tydeligt nordbotørstenshus samt usikre tomter (sandsynligvis af eskimooprindelse – evt. bygget oven i nordbo).

Ruiner, der er besøgt af museumsinspektør *Svend Albrethsen*, er registreret af ham med følgende numre: B14 = 90b, B38 = 225, B40 = 146a, B48 = 214, B51 = 221 og 221a, B52 = 222, B53 = 111a, B54 = 223, B78 = 213, B80 = 197a, B86 = 217, B88 = 219, B89 = 218, B90 = 216, B91 = 215, B92 = 220, B94 = 221b, B95 = del af 111, B98 = 224.

Følgende numre er byttet i forhold til kortet i „Grønland“, 1/1970:
B34 ⇌ N134 – B76 ⇌ N180 – B86 ⇌ N145 – B93 ⇌ N146.

En del NM-registrerede ruiner har været fejlplaceret på ældre, dårlige kort. Bestemmelsen er nu korrigeret ved hjælp af nye kort og arkivmateriale på Nationalmuseet.

Jeg bruger kun benævnelsen *gård*, hvor der findes et eller flere typiske mange-rumshuse (*bolig-tomter*), men jeg kan forestille mig, at der også har været beboelse på enkelte af stederne med mange stenhuse – disse har ofte flere rum.

Egnens beboere, herunder især *fåreholderne*, har hver sommer ydet mig megen praktisk hjælp og desuden udpeget en del af de hidtil uregistrerede ruiner samt givet oplysninger om topografiske forhold m.m. Jeg kan specielt nævne *Karl Kristensen* og *Egon Jensen* ved Tasiussaq.